

HATÁR GYŐZŐ

*Hongriuscule**

– *Naptárra, órára nézünk: 1988. április 6-a, reggel kilenc. Megadtad magadat sorsodnak, kezdjük el. Itt ülök Határ Győző házában, napos könyvtárszobája közepén, hogy elbeszélgessek az íróval. Hogy is hívják házat, Hongriuscule? Sorsok furcsa forgandósága s mekkora paradoxon: Magyarországról el kell jönni, hogy egy magyar íróval beszélgethessünk, itt Londonban. Hadd induljunk hát onnan, ahova Te megérkeztél: hogy is kerültél el Magyarországról, Hungary-ből, ide, Hongriuscule-be, vagyis Kis-Magyarországra...?!*

– Beugrottál Te is a szónak, Lorcsikám, mint az angolok és angolosan ejted; pedig nem angol, hanem francia szó. Kedves jó francia költő-barátom, Jean Rousselot volt a keresztapja – nem ennek, hanem még észak-londoni, jóval kisebb házikómnak, ahol 1957 decemberétől 1967. március 15-ig laktam. Bizonytal ismered a nevét, sok magyar költőt fordított, a *Tragédiát* is lefordította és Illyéshez meleg

* Részlet a szerzőnek *Életút* című, Kabdebó Lóránttal készített önéletrajzi beszélgetés-könyvéből. A szöveg alapját képező emlékezés-felvétel a Soros Alapítvány Oral History támogatásával készült.

barátság fűzte (kit nem fűzött, Illyéshez, ha költő volt és francia?!). Rousselot gyakorta megfordult a szigetországban, nemcsak azért, mert szereti az angolokat és jól beszéli nyelvüket (fülhasogató kiejtéssel), hanem mert a lánya itt van férjnél. Valahányszor a lányát meglátogatta, mindig hozzám is beugrott s ekkor történt, egyszer, egy alkalommal, amikor hampsteadi házamba betoppant, elállt a szemészája. A ház minden zege-zuga tele volt magyar népművészettel, jóval-rosszal, giccsel-kacattal, terrakottával, porcelánnal; volt ott minden, csipkék, szöttesek, buzsáki, kalotaszegi, torockói, volt tulipántos láda, bögrék-csebrek-csuprok, még erdélyi rokkám is volt. Rousselot körülnéz, széttárja karját és kiszalad a szó a száján:

– *Mon vieux, mais c'est une véritable HONGRIUSCULE!* –
Édes öregem, ez valóságos KIS-MAGYARORSZÁG!

– Ez aztán rajta ragadt. Úgyhogy amikor abból a Parliament Hill Fields-i takaros kis házból – Észak-Londonból – leköltöztem ide Dél-Londonba és a wimbledoni domb délkeleti lankáján ütöttem fel sátorfámat, hát ezt a nagyocska házat is annak neveztem, de már sokkal bátrabban és ki is írattni rá fehér alapon arany betűkkel, magad is láthattad: *HONGRIUSCULE*. Angliában régről divat, hogy az ilyen szembeötlő, nagyobb házaknak, amelyek után önkéntelenül tájékozódik az erre vetődő, nevet adnak s ezt nézi a postás is, nem a számot. Igaz, ebből a házból már kikoptak a szöttesek, a népi furcsaságok s eldugódtak a régi terrakották; de azért az, ami ezt a házat mégis Kis-Magyarországgá avatja, csak itt van: nézz körül. A könyveknek ha nem is a legnagyobb, de tekintélyes része magyar. Itt vannak a prózaírók ábécésorrendben, ott sorakoznak a költők; de ma már inkább csak itt kezdődnek, mert a prózaírók „H” után

ott folytatódnak az átmenő, emeletes hallban, majd – „G”-től a költőkkel egyetemben – felkapaszzkodnak a széles lépcső-pihenő polcaira s onnan tovább, az első emeletre (még a második emeleten is vannak könyvek, de már csak „ömlesztett áru”-formán, mert az a lepratelep). Hozzátehetném, hogy ez, amit most itt látsz, ez a tízezer-kötetes, ez a negyedik könyvtáram, s elmesélhetném, mikor s hol veszett el az első, a második, a harmadik, de – majd arra is rákerítjük a szót, vagy hogy kedvenc angol szólásmondásomat idézem: majd azon is keresünk gázlót, de csak azután, hogy a folyóhoz értünk.

– *Azt értem, hogy Te az HONGRIUSCULE-t franciásan ejted; de hogyan mondja a postás és hogy ejtik az angolok, szomszédaid, barátaid?*

– Sehogy. Nem ejtik. Megriadnak tőle; van, aki azt hiszi, valami namíbiai néger ákombákom; van, aki úgy véli, mert úgy olvassa, hogy HONGRIU-SCHOOL: azt hiszi, nyelviskola és én iskolaigazgató vagyok. Ha az volna a neve, hogy DRAGON HOUSE vagy EAVE’S HOUSE; vagy GABLES vagy ROSEWOOD stb., akkor rögvest tudnák, hogy ez a ház neve, ezek megszokott háznevek: az enyém a házak névadó hagyományában nem szerepel.

– *S ez különben Wimbledonnak az a furcsa nevű utcája, hogy nem áll mellette se út, se utca, se sétány, se díülő, pedig mondtad, az utca-meghatározásban az angol nyelv kifogyhatatlan. Hát ez mi fán terem?*

– A polgárháború fáján. 1643-ban, a Warwick grófság-béli Edge Hill mellett, az oxfordi grófság határán zajlott le a polgárháború első nagy ütközete; Anglia-szerte rengeteg utcát neveztek el erről az ütközetről. Igaz, a legtöbbször Edge Hill Road vagy Edge Hill Street; de tudnod kell, az angolok

szerint az igazán „finom és előkelő” utca az, amelyiknek a neve mellé nem teszik ki az utcát. Az ilyen Wimbledoni, „szuper-rózsadombi” utcákat csak úgy tartja számon a térkép meg az utcatábla, hogy *Grange* vagy *Ridgway*, *Riverside* vagy *Edge Hill*.

– *És ez Wimbledon központja?*

– A központ, a „*Village*” másutt van, a bevásárló központ, a „*Broadway*” – az is másutt van. Ez a környék egyetlen nagy villanegyede, ír-katolikus kereskedőnép lakja, no meg orvosok, tanárok, bankemberek. Ez a gótikus templom a tőszomszédságomban a híres Wimbledoni Kollégiumhoz tartozik, a 19. század hatvanas éveiben épült; impozáns eklektikus-viktoriánus templom a domboldal szilvaalakú hátságán, a „*Sacred Heart*”: Jézusszív-templom, a jezsuitáké. A paptanárok jól ismernek már és nemcsak ők, mindenki ismer a környéken s az is köszön, akit nem ismerek.

– *És beszélgetni is szoktál?*

– Már amennyire ez bevett angol szokás. Megbeszéljük az időjárást (mindig ettől a „kályhától” indulunk), s utána rákerítjük a szót a világon mindenre.

– *Itt ülünk hát a dolgozódban, „Kis-Magyarországon”, amit reggelinél „a Munka Erődjének” mondtál –*

– Mivelhogy erős várunk nekünk a munka! . . .

– *Igen, de most ugornánk vissza az emlékezet Pegazusán vissza.*

– Hova vissza?

– *Például: mi adta az ötletet arra, hogy új házat keress? A nomádösztön, a költözködhetnék? A hampsteadi „baba-báz” nem volt elég?*

– Akarod, hogy erre verssel feleljek? Jóval később író-

dott, tán 1987-ben, Nemes Nagy Ágnesnek és Lengyel Balázsnak ajánlottam; a címe: TÉRMÁNIA.

idáig jutottam eddig e téres
hatszor-kilences szobáig
de mi csepp annak s szűköcske máris
ki palotatermeket áhít
    egyvégén talpig-tükör csalása
    hogy tizennyolc métert mutasson
    de mi az mi az a térmániásnak?
    – nem segít rajta az sem
csak toporgok e csepp teremben
akár a fába szorult féreg
de mit is berzenkedem s mi ellen,
hát nem hübrisz csak az hogy élek?
    kis híja volt hogy nem maradtam
    ott a boncnoknak dögésznek
    hogy turkáljanak jegelt hasamban
    az orvosnövendékek
nem segített se bronzarany se
aranymázás két szép terrakotta –
s úgy érzett rám hűnyó tudatom mint
az eligyekvő halottra
    most újra itt a kerti teremben
    lám építhetnékem kiárad
    sorjáz a fríz a szobor az oszlop
    zaboláznám fantáziámat
első mesterség nemes kísértet
szerelmem aki voltál nekem
benned istenültem véled szálltam
s idebuktam az építészetten

csak ez maradt álmatag tespedésül
 földalattin buszon vonaton
 én-palotatermem mindegyre készül
 azt módolom annak köveit rakom
 csak ez maradt a térmániám a
 viszták erkélyek csarnokok
 hímezem aranyozom – már hiába
 én ebből kigyógyulni nem fogok
 bénaverződés térmániája!
 bős felívelések és kevély
 kolonnádok! kőkupolák imája!
 jaj rabbiátus építőszenvedély
 eddig jutottam hol abból alig van:
 e hatszor-kilences szobáig
 (ez is sok annak ki minden-hamvaiglan
 csak arra a pihenő vederre vágyik)

– *No lám, helyben vagyunk: már megint halatkozol. De a válasz, ha jól értettem: hogy hajtott a térmánia...?!*

– Lorcsikám, minden építész térmániás; és én is az vagyok. Imádom a tágasságot, csak abban érzem jól magam (lakályosságban, az én ízlésem: a tágasság; a bölcseletben: a tátongás – és a tátongásban a szabad lengés). A kulcsszó ebben a versben (és válaszómban, kérdésemre): „a fába szorult féreg”. Észvesztő-boldog voltam a babaházban: hogy a magaménak mondhatom és meglakhatom minden zegé-zugát; de térmániámmal – úgy éreztem benne magam, mint a fába szorult féreg. Nagyobbra vágytam; nem akkorára, mint ez, ilyenről álmodni se mertem; csak épp: formálhatóbbra, tágasabbra.

De itt most vedd le a cipőd és bújj templomi papucsba:

szentélybe lépünk, beavatlak az angolszász családi élet sajátos mondavilágába – noha mindez jobbára csak a szigetországiakra vonatkozik, az amerikaiakra nem; az amerikaiak nomádok, 6–8 évnél nem bírják tovább egyhelyen, vizket a fenekük és csereberélik házaikat (tán a nosztalgia az elveszett Éden után, az hajtja őket? vagy csak környezet-változásra vágnak?) De ha tudod, hogy Angliában egy-egy család 40–50 évig is meglakja házát s nem is olyan ritka kivétel, hogy 100–120 éve ugyanott lakik, akkor felmérheted, mekkora horderejű esemény az angol család életében a házvásárlás. Ehhez mérik a megvásárlásról-beköltözésről szóló családi legendákat – feltéve hogy megnyerted bizalmukat és mint barátot vagy díszvendéget, vacsora közben kitüntetnek történetével. Elmondása részletes és szimultán, több szájból hallod egyszerre, mert egymás szájából kapkodják a szót és az epizódokat hol harsány kacagás, hol megilletődött elcsendesülés kíséri. Ha van olyan, hogy Egyetlen Történet, az angol családé ilyen, ebből és ezen élnek, imádnak nagy feneket keríteni neki – végigmutogatni a szobákat, hogy ki hol halt meg és ki melyikben született. Ne csodálkozz, barátom, hogy én is ilyen nekigyürkőzve kezdek hozzá, mert bizony kemény három esztendeig eltartott, amíg erre a rezidenciára ráleltem s olykor közeljártam a sötét kétségbeeséshez, hogy beérem a ráépíthető padlásszobával a babaházban, mely immár végzetem, s ott, mint a fába szorult féreg – eltemetkezem.

– *Hát mi volt a nehézség?*

– Ezer nehézséggel jár és ingatlanügynökségtől, jelzáloghitelintézettől építési ellenőrig, tanácsig, ügyvédig ugyanannyi bábája/kerékkötője van. A legnagyobb bökkenő az ilyen esetben, amilyen az enyém is volt, hogy ez nem sima

vásárlás, hanem ún. hármás ügylet. A tranzakcióban adva van a ház, amelyre pályázom, de csak akkor vehetem meg, ha tulajdonosának sikerül másikat vásárolnia; és adva van a vevőm, aki az én házamra pályázik, de csak akkor üthetjük nyélbe a dolgot, ha sikerül eladnia a magáét, amelytől szabadulni szeretne, és – és! – mindez *szinkronban* kell legyen: ha a hármás lánc egyik szeme valahol kiesik, tönkremegy az egyidejűség és a hármás adásvétel kútba esik: idődet vesztegetted, sirathatod álmaidat. Az ügynökségek elárasztottak prospektusokkal, a szépeltű leírások megbízhatatlannak bizonyultak; az eladó tulaj és az asszisztáló család bájosolya félrevezető volt: rátakart a nedves szivárgásra a falon, repkénnyel álcázta a repedezett öntöttvas esőcsatornát. Három évig éltünk úgy, hogy kipreparáltuk az ajánlatok tömegét, telefonon jeleztük, hogy jövünk, itallal-kávével-elemőzsiával megraktuk a fonatos piknik-kosarat, amelyet bevágtunk a csomagtartóba és szombat-vásárnaponként és ügyesen kitervelt vargabetűkkel bejártuk London villanegyedeit. Sorra vizitáltuk a villákat, másztuk emeleiteit-tornyait-pincéit, felmustráltuk kertjeit és az eredménytelen nap után holtfáradtan tértünk haza.

Az, hogy sokéves barkácsolással tetszetősen megmodernizáltam a babaházat, felsrófolta – mondhatni megduplázta az árát; ami sokat jelentett azokban az években, amikor a pénzromlásnak épp-csak-hogy a küszöbére érteztünk; így azután becsvágyóbb lehettem s térmániámtól sarkallva – vérszemet kaptam. Kétszer is volt úgy, hogy már-már azt hittem, megkaparintottam „álomházamat”. Az első *Greenwich*-ben volt, a Csillagvizsgálótól nem messze, a *Hardy Roadon* (szerencsés utcanév s mi hízelgő is lett volna, a nagy angol klasszikusról elnevezett villasorban lakni, akit nem-

csak megigéző lírájánál fogva – hanem azért is közel éreztem magamhoz, mert ő is építész volt). A századeleji szecessziós, kétemeletes villa tele volt mahagóni falburkolattal, falépcsője romantikusan nyikorgott és a nappaliki kandallóinak szobányi fülkéje, színesüveg-ablakocskáival csábulatos-otthonosnak tűnt. Tulajdonosa, egy bankigazgató, kétszer is elbolondított, de fiai rimánkodására mindannyiszor visszavette a piacról (a leendő örökösöknek volt annyi magukhoz való eszük, hogy a fenyegető inflációban az ingatlanvagyon tartani fogja az árát). Ennek a fiaskónak a betege lettem: hónapokig emésztettem magam, mint a kikoszarzott szerelmes. Egy más alkalommal – elmondom, mert hogy olyan nagyon-angol, nagyon-emberi történet – *Richmond-Twickenham* paradicsomában leltem rá a folyóparti, kétszázéves, neoklasszikus, kétemeletes vityillóra; jól jött, hogy parányi kertjét (kilátással a Temzére) könnyű gondozni, de kivált tetszett, hogy minden eszményi állapotban volt, semmihez fúróval-csavarhúzóval nem kellett hozzányúlni (belefáradtam a fusizásba s immár gyűlöltem is, mint minden penzumot, ami elveszi az időmet az írástól). Hetven körüli nyugdíjas úr volt a tulajdonosa, akit lányai rászorítottak, hogy adja el s vonuljon úri aggok otthonába – majd ők gondoskodnak róla... Már az apró részletekig mindenben megállapodtunk, fellármáztuk ügyvédeinket és lelkükre kötöttük a sürgősséget – amikor egyszercsak az öregúr a sarokban: elsírta magát, kiharancsolta a lányait, kiharancsolta bennünket mint betolakodókat, és átkozódva-istenkedve megfogadta, hogy az ő „richmondi rezidenciájából” tapodtat sem mozdul, innen úgy viszik ki, lábbal előre...

– *Képzelem, mekkora csalódás volt s mit emésztetted magad!*

– Várj csak, várj, nincs vége még! Úgy félév múlva az ingatlanhirdetéseket böngészve egy olyan apróra bukkan-tam, amelynek a leírása pontosan ráillett a házra és a jelige is, hogy „*Richmond-Twickenham*”. Érintkezésbe lépek az ügynökkel, avizálja szombati jövetelünket, lefékezem a kocsit, megállunk előtte: ugyanaz a ház. Minden ugyanaz. Az öregúr fáradtas mosollyal, a három lánya kitörő örömmel fogad. Kiparancsolják az unokákat, a kutyákat. A házat újra bebarangoljuk (pedig már láttuk), kész tésztaóra jöttünk, megállapodunk, megy minden, mint a karikacsapás. Már a költözés tentatív időpontját próbáljuk kitűzni a naptáron – amikor a sarokból sírvákolást, elvert kutya vinyogását halljuk. Az öregúr – megint. Patazkik a könnye, magánkívül tiltakozik, hadráló-jaktáló karmozdulatokkal elhárítja lányait, akik fúriamódra rárontanak:

– Papa! Elég volt! Eladod és punktum! Ne csinálj jelenetet!

A papa felragadja botját, ráver arra, aki a legközelebb áll, a többi hátrál.

– Ki innen! Mindenki! Meg ne lássalak benneteket még egyszer! Kitagadlak, a kutyáimra hagyom: a *kutyáimra!* Igenis! Az enyém, ha belegebbedek, akkor is: megtartom! Az én házam! Nem adom el! Innen úgy visztek ki, lábbal előre!...

Megelégtünk a kutyakomédiát és míg lányai sűrű bocsá-natkérések közepette kikísértek, esküdözve, hogy a „vén bolondot” mihelyt jobb belátásra bírják, értesítenek – mi beugrottunk a kocsiba és elcsalinkáztunk.

– *És a leányai: nem telefonáltak?*

– Senki. Amúgy is, megfogadtuk, hogy harmadszorra

nem megyünk lépre: élje az öregúr utolsó éveit a fedele alatt, háborítatlanul.

– *És ez, amiben most ülünk? Hogy lettél rá?*

– A harmadik év végén, 1966 utóján lehetett, csüggedten válogattuk a prospektusokat s ha házkereső portyára mentünk, hát már úgy vágódtam a volán mögé, mint a vert sereg. Egy túlon túl sokat ígérő házat kellett volna megvizitálnunk vasárnap, s minthogy három éve lakatlanul, üresen állt, az ügynökség azt ígérte, az irodája melletti kocsmában hagyja, nevünkre, a kulcsot. A kocsmát megleltük, de a kulcsot hiába kajtattuk, arról, hogy leadja, a csirkefogó hanyag fráter megfeledkezett. Kedvetlenül tanakodtunk, hogy mitévők legyünk: a vesztett vasárnapot siratva, dolgunkvégezetlenül menjünk haza – vagy pedig ...

– Vessünk rá egy pillantást! – erősködött Édesanyám.

– Csak úgy, kívülről?

– Nézzük meg kívülről, ha már itt vagyunk! – unszolt Piroskám is; és én beugrattam a motort. „12 *Edge Hill*” – az utca, a ház, a pompás gótikus Jézusszív-templom tőszomszédságában: hamar ráleltünk. Azonnal nyilvánvaló volt, hogy kerítése – mintha csak valaki tüzelné – foghíjas, hatalmas kertjén csak az nem jár keresztül, aki nem akar; meg hogy félig romos (NB., ez volt a szerencsém, másképp dehogyan is jutottam volna hozzá, ezen az áron). Közelmérszékeltünk, felpipiskedtünk, bekémeleltünk beporosodott ablaktábláin s annyit kivettünk belőle, hogy csinos kandallói és magas stukkómennyezetei vannak a százéves épületnek. A hátába kerültünk, és a kert közepén elvadult, primitív úszómedence-félét fedeztünk fel a domboldalra felültetve, kétfelől magas, iromba lépcsőkkel. Körüljártuk, felmászunk rá, bosszúsán nézegettük a faóriásokat a kert végében

meg a düledező garázst, szidva az ügynököt, hogy kulcs híján nem dughatjuk be az orrunkat a házba.

– Ej! Hogy szakadjon rá az ég a mihaszna bitangjára: gyerünk! – kiáltottam fel indulatosan, a medence lépcsőjének a legfelső fokán. Mielőtt megfordultam volna, valami mellélépős ügyetlen mozdulatot tehettem, mert a következő pillanatban nagy ívben – akkorát zuhantam hanyatt, hogy a fejemmel a fűcsomóban találtam magam. Zuhanásomat Édesanyám megkövülve nézte végig, Piroskám felsikoltott és sebesen leóvakodott, hogy felemeljen:

- Nem ütötted meg magad?
- Én?! Már miért ütöttem volna?

Vidoran felserkentem és levertem a kabátomról a koszt. Asszonyaim körülugráltak, tapogattak-vizsgálgattak, ép-e minden tagom. Én meg csak nevettem – bár kissé hideglelősen, amikor odaképzelttem zuhanó „trajektóriámat” s menten láttam, mi lett volna, ha csak 4-5 centivel feljebb esem s úgy találom bevágni a tarkómat a legalsó betonlépcső élébe, hogy kiloccsan az agyvelőm. S míg odaképzelttem magam, elterülve-szörnyethalva, csak hallgatom, forgatgatom hüledezve, hogy Édesanyám mit mond:

– Ez volt a jel. Itt beszúrtad magad a földbe. Megvett a ház: az övé vagy s az meg a tiéd. Meglátjátok, hogy beválik a babonám. Itt lakunk.

Három hónap se telt bele – igaza lett.

– *Képzelem, mekkora izgalomban éltetek akkor – hogy sikerül-e beleülni...!*

– Három álló hónapon át, te! Egy-izgalom volt az életünk. Heves alkudozás az ügynökön keresztül a mogorva tulajdonossal (soha színét se láttuk, nem is ismerjük), veszekedés a hitelintézettel, ügynökén keresztül, hogy a lehető legmaga-

sabb kölcsönt csikarjuk ki; minden pénzünk összekaparása az utolsó garasig... Akkor adtam el megmaradt hangszereimből négyet, egy Richter-brácsát és egy héthúrosra átalakított viola-furcsaságot meg két hegedűmet –

– *De miért? Hát a hitel nem volt elég?*

– Szigorúan megszabták a felső határát a fizetés háromszorosában (a feleség keresete nem számított). S nekünk még mindig hiányzott a vételárhoz az a picurka, hogy leszúrjuk az erősen lealkudott összeget. A régi Angliában az alkudozás – modortalanságnak számított; igaz, illendőségből s mintegy a jóindulat jele gyanánt, a házak szabott árából szokásban volt, hogy engedjenek kiskeveset. Itt azonban más volt a helyzet. A tulajdonost, egy vállalati igazgatót, a cége áthelyezte *Manchesterbe*; onnan intézte a ház ügyeit és sürgette ingatlanügynökét az eladással. Hogy az eredeti ár volt-e túl magas vagy hanyagul kezelték az ügyet – nem tudom; tény, hogy a ház három éven át üresen állt anélkül, hogy új gazdára lelt volna. Ám ha gazdára nem is – hívatlan lakóra annál inkább: befészkelte magát a csavargó-konfraternitás, lehettek négyen-öten: telente, hogy ne fázzanak, a kandallókban feltűzelték a padlódeszkákat – volt szoba, hogy hézagos padlója alól a földszinten feltátongott a sötét talajüreg – és feltűzettek öt pompás, faragottas, pótolhatatlan ajtószárnyat. A tüzeléshez a kerítést is kiritkították; s így azután, ahogy a ház vandalizálása és az idő múlása következtében minden évben engednie kellett az árából s már annak jó harmadát elengedte – a tulajdonos egyre dühösebb lett, haragudott a világra és látatlanban a vevőre is.

Kétségbeesve vettem számba, mi dolga lesz a villanyfűrónak, szerszámosládának, hogy csak lakhatóvá tegyem – amikor valahára megkaptam a kulcsot és a négyszintes nagy

objektumot bejártam: úgy kell nekem ez a még-két-évig barkácsolás, mint a hátamra a púp! – jajdultam fel; de be kellett látnom, az eladó szerencsétlensége volt az én szerencsém; ha nem ilyen félig-romos, nem enged ilyen sokat az árából és még így is, éppen csak hogy kiguberálok. Valahára a tulaj is felhorkant és telefonon odaröfönt az ügynökségnek, hogy vágják a pofámba a házát, többé hallani sem akar róla; az ügyvédek tüneményes gyorsasággal keresztülhajszolták a szerződések aláírását-kicserélését – miskolci kocsonya úgy nem reszketett, mint akkor én, attól való féltémben, hogy szénior angol kollégám az „angol” BBC-ben és vevőm a babaházra meggondolja magát és visszalép. Szerencsére nem lépett vissza, elragadtatva nyitogatta a beépített szekrények ajtósorát és alig várta, hogy beköltözzön.

Ez is elkövetkezett: nemzeti ünnepünkön, 1967. március 15-én reggel, egy bútorszállító dupla-kamionnal megérkezünk *Wimbledonba*. Más tulajdonos, aki megváltik házától, ilyenkor a vevőjét vendégüdvözlő mosollyal, süteménnyel-teával várja, majd a bájcsevely után körülvezeti a házban, mely immár nem az övé; s gondos, jó gazda módjára büszkén végigmutogatja, hol a fészker, a fáskamra, a főkapcsoló, ez-az, és egyenként átadja a kulcsokat. A mi eladónk, haragja és megvetése jeléül egyetlenegy kulcsot hagyott ránk, az ügynöknek borítékolva: a bejárati ajtó kulcsát. Egyetlenegy nap alatt kellett kitalálni, hol az elzárt főcsap, a villanyóra-gázóra, kifundálni, hogyan működik a gázkazán és beindítani a központi fűtést; de pattantam, mint a nikkelbolha, és hiszed-nem hiszed: estére volt víz, villany, gáz, bemelegedtek a radiátorok. És akkor, a mi dupla nemzeti ünnepünkön, amikor a meztelen fenekünkkel beköltöztünk a rezidenciába, amelyre ingünk-gatyánk rá-

ment – csak akkor eszméltünk rá, hogy se-szekrényünk-se-ágyunk; mert a babaház beépített szekrényeit, beépített ülőpadjait, ágyait nem hozhattuk el, s így még székünk is csak annyi van, hogy hárman leülhetünk. Hanem asszonyaim megtáltosodtak, az egyik nagy kerti szobát kinevezték „szekrénynek”, csupasz padlóján leterítettek négy ágylepedőt s azokra emeletesen rászórták minden ruhaneműnk, göncünk, ami csak volt. Matrac is akadt lába nélkül; mire megágyaztak, már az én szerszámosládám is munkába állt és a konyhán összezermerkedtem a legszükségesebbet, ami az estebéd, a reggeli elkészítéséhez kellett.

Alighogy nyugodni tértünk, neszezést, sugdosódást hallottunk, de hogy ki, honnan, nem tudtuk volna megmondani... Felrohantam az emeletre – a sötétben mintha az esőcsatornán leászott volna valaki s a nyomában még egy meg még egy; ha voltak is, elmentek-eltisztultak – gondoltam és holtfáradtan nyugodni tértem: Piroskám is másnap már dolgozott és nekem is pihentnek kellett lennem – a rádiós munka, a nyelvtanítás nem szabad hogy megérezze a költözködést. De még másnap is, mintha éreztük volna, hogy „nem vagyunk egyedül”. Becserkésztem a kertet és hátrakerültem a garázs felé, ahol a hosszú teleknek a másik utcára bekötőútja van: annak az ajtajában mintha világosságot láttam volna. Szót értettem a szomszédval, D’Albuquerque bácsival (amilyen spanyol neve volt, olyan sült-angol volt maga) és telefonhívásunkra percekben belül kiszállt a rendőrség. Hárman ugráltak le az autóról, de a zajra – mire odaértek volna a kert végébe, a garázsajtón már elöugrott a potyázók bandája, lehettek vagy hatan, és a meredek bekötőúton felrohanva, kereket oldottak a templomkert élősövénye mögött.

Azt hittük, többé nem látjuk őket; de bizony, a mi huligánjaink még egyszer visszatértek, hogy bosszút álljanak, amiért kényelmes potya-fészkükből kiugrasztottuk őket: benzines rongyaikkal végigrakták kerítésünket és ami még a kannában volt, jól megöntözték vele a deszkát. Szerencsénk volt, hamar észrevettük a tüzet, a szomszédok is előrohantak és pokrócokkal addig csapkodtuk az égő kerítést, amíg a tüze le nem hamvadt. A „*squatter*” népség eltűnt, mi meg, ócskásoktól, ideiglenesen, összevásároltuk a legszükségesebbet, került ágy, szék, íróasztal, rövid hetek múlva már minden ment, mint a karikacsapás: az írás, a tanítás, az élet.

Nos, teljes erőbedobással, segéderőkkel és mindenpercünk-mozgalommal meglepő hamar rendbehoztuk a házat, bár sokkal több kellett volna ahhoz, hogy „régiben fényben ragyogjon”. Eredetileg a múlt század végén egy ismert építész-nagyvállalkozó emelte ezt az öt patrícius-villát 1884-től 86-ig, s míg a többi eladásra – ezt az enyémet elsőül, magának építette, ezért egy kicsit nagyobb is és itt-ott apró, különleges kiképzésekkel kedvezett magának; persze most, hogy magam is hozzáépítettem és a kert felől megtoldottam két benyíló-szobával meg a zeneteremmel, így a többinél jóval nagyobb. Azt tudom, hogy tervezője és első tulajdonosa a háznak a REDSTONE nevet adta, sőt, 1888-tól máig – mert mire való a Wimbledon-i Régészeti Társaság archívuma – ismerem minden elődöm nevét (Mr. Faber, Mrs. Carver, Mr. Raymond-Barker [ez átkeresztelte MARYVALE-nek], Mr. Woods etc. etc., míg sorban [és az időben: 1949-ben] Count de la Bedoyere névéhez nem érünk).

Ne hidd, hogy sejtelmem volt róla, amikor beleszabadultam, vagy hogy értő megilletődéssel léptem volna be abba

az első emeleti szobába, amelyben az a másik írógép valaha kopogott: mindez 3-4 év alatt, mozaikokból rakódott össze – az, hogy a háznak komoly irodalmi vonatkozásai vannak, „múltja”, s ez az irodalmi múlt ennek a gróf de la Bedoyere-nek a nevéhez fűződik, ő élt és írt itt 1949-től 1959-ig, s alighanem csak idő kérdése, hogy a rezidenciára, a szokásos kék terrakotta emléktáblán rákerüljön az ő neve. Franciának gondolnád, bár az *accent grave* lemaradt arról az *é* betűről, ahová kívánkoznék – de nem hugenotta (mint sok francia nevű angol), hanem breton származású és egyik felmenője Ney tábornagy szárnysegédje volt, ott lőtték agyon a marsallal együtt a várárookban, XVIII. Lajos ún. második restaurációja idején.

Maurice Anthony Michael, gróf de la Bedoyere (1900–1973) jezsuita nevelést kapott és az utolsó pillanatban lépett vissza attól, hogy pappá szenteljék (jó ösztöne idejében megmondta neki, hogy hétgyermekes családapa lesz). Sem a Jézus-társaságtól, sem a katolicizmus akkor időszerű sorskérdéseitől nem szakadt el és írásaival olyigen az elsőkhöz küzdötte fel magát, hogy Chesterton után és C. S. Lewis mellett, harmadikul, őt tartják a katolikus esszé legjelesebb képviselőjének. Oxford után mint a skolasztika szakértője, a minnesotai egyetemen filozófiát adott elő. Ekkor kiadott két történelmi monográfiájával – életrajzi köteteivel Lafayette-ről és George Washingtonról – magára irányította az irodalmi közfigyelmet. E kettőt jó tucát tanulmánykötet követte, melyek közül a *Living Christianity (Élő Kereszténység, 1954)* a *The Archbishop and the Lady (Az Érsek és a Hölgy, 1956 – Fénelon és Mme Guyon levelezése alapján a kvietista féleretnekségről)*, valamint *The Meddlesome Friar (A Kotnyeles Barát, 1958 – Savonaroláról és műkincségető*

máglyahadjáratáról) kivált azért foglalkoztatott engem, mert ezek már itt íródtak „az én fedelem alatt” – bár ugyanilyen jogon a gróf úr is mondhatná, ha élne, hogy én írok „az ő fedele alatt”: szellemes, okos, lebilincselő, adatgazdagsággal elkápráztató könyvek ezek s noha sok egyebet is írt – életrajzot Sienai Szent Katalinról (1946), Szalézi Szent Ferencről (1959) és Assisi Szent Ferencről (1962) – én kivált azokat forgattam mohó kíváncsisággal, amelyek itt íródtak abban a déli fekvésű szobában, amely évekig a hálószobám volt. Mint kiderült, ő is ugyanolyan monomániásan dolgozott, mint ahogy én is, ha rámjön a bolondóra: a gróf úr bevitette ágyát a dolgozóba és amikor két évig (1952–53), csigolyaporcleválással többnyire az ágyat nyomta, csináltatott magának ügyes, konzolos, billenthető asztalt, amelyet ágya fölé betolva s rajta az írógéppel: fekvé – tovább verte a billentyűket. A kefelevonatokat többnyire a menyé javította (az ő hangját hallod az üzenetrögzítőmön): sztárnak induló színésznő volt, amikor az író fia, Quintin de la Bedoyere megkérte a kezét és ő lemondott a színpadról: mindketten jó barátaim és közvetlen szomszédaim a 10. szám alatt.

Mondanom sem kell, Michael de la Bedoyere gróf igazi karrierje akkor bontakozott ki, amikor a százezres példányszámban megjelenő CATHOLIC HERALD élére került mint a hetilap főszerkesztője – majd tulajdonosa; 28 évig szerkesztette a befolyásos, nagytekintélyű katolikus orgánomot ebben a pápistaságot-nagyon-nem-szerető, pápistákra-mindig-gyanakvó, valaha-erősen-protestáns birodalomban és országszerte ismert személyiséggé nőtte ki magát. Harcos természet volt és a katolicizmus radikális szárnyán, a francia „újkatolikusokkal” karöltve küzdött az Egyház múltba-visszahúzó ballasztjai ellen. Quintin és Irene elbeszélése

alapján jól el tudom képzelni magamnak a nagy öreget, aki előttem e házban, az *in artibus et litteris* jegyében, szobáján éjhoszat matatott (mert bagoly volt): közel kétméteres alakjával e *Pater Familias* ha lejött a falépcsőn, a rajcsúrozás elült és az asztali imádság elmondása után, estebéd alatt ki-ki csak akkor szólt, ha kérdezték. Szeretve-rettegett kényúr volt, akit senki hibáztatni nem mert balfogásaiért, melyek emlékét számos családi anekdota aranyozza be. Halálakor a THE TIMES (1973. július 16-i számában) teljes-kolumnás nekrológbn parentálja el, mint „azt a forradalmi szellemet, aki a katolicizmus fogalmi rendszerébe bevezette a kételkedés jogát”. S hogy ez mennyire telitalálat, azt magad is olvashatod *Élő Kereszténység* című tanulmánykötetében (hat méterrel a fejed fölött íródott 1954-ben), arról, hogy „a katolicizmust csupán a szabad kételkedés hiányzó láncszeme tarthatja össze” – könyvének „A Hiányzó Láncszem” című, vallomásos fejezetéből hadd álljon itt ez a pár sor:

„...Máig emlékszem, mennyire mulattatott, amikor egy filozófiai előadás előtt katolikus diáktársaim odacsempésztek asztalomra néhány kötetet, Kantot, Bertrand Russellt – rátakarva Vincent McNabb Atya egy opuszát azzal a biztató címmel, hogy *Amiben a hívő is kételkedhet*. Más szóval – ahogy már említettem volt – már az iskolapadban így kezdtem, a vallást az értelem felől közelítve meg s csakhamar azon kaptam rajta magam, hogy két síkon élek: az egyik az odaadó hit- és vallásgyakorlás síkja; és a másik – félig elfojtva, de mind erőteljesebben kibontakozva – azon való töprengésem, hogy a vallásos életnek van-e egyáltalán komoly, igazi alapja...”

Meglehet, hogy állig gombolkozva, mereven, mint szigorú világi abbé élt és gondolkozott, s annyi szent, hogy amelyből kiszívta hitének „modernségét”: a kételkedés nála távolról sem játszott a szerepet, amit Locke, Hume vagy Kant gondolkozásában (hogy az igazi szélsőséges szkeptikusokról ne is szóljunk), mégis, rokonszenves jelenségnek találok, franciás műveltségével és enciklopédikus tájékozottságával; és hízeleg nekem a tudat, hogy nem az első íróember vagyok rezidenciám fedele alatt és falai közt, aki forgatom tán ugyanazokat a kézikönyveket, kopogtatom az írógépet.

– *Gondolom, évek beleteltek, amíg kialakult rezidens elődödről ez a pontos kép és nyilván összebarátkoztál a szomszédos grófi családdal: tőlük tudod.*

– Hát persze. Valahányszor átjönnek, nosztalgikus pillantásokat vetnek mindenre, kivált az első emelet egyik lakrészére, ahol mézesheteiket élték mint fiatal házások. Voltaképp a család vidéki kastélyát hátrahagyva – az én házamat szerették volna megszerezni („visszaszerezni”, ami az övéké volt), de elkéstek vele s így meg kellett elégedniök (a spanyol nevű) D’Albuquerque bácsi házával (aki nyugállományba vonulva, az „álom-bungalow-ba” vidékre ment, de első dolga volt, hogy a pincelépcsőn lebukva – szörnyethaljon. Mindig ilyen: rosszkor-jövő, ilyen baromi. (A halál.) Igaz, a grófék egyre kevésbé ismertek rá, annyi alakítás, hozzáépítés után, s rezidenciám gyarapodását, szobraim, antik bútoraim felsorakozását bájosmosoly kíséretében, homlokráncolva figyelték. Tempós, komótos életformához szokott angolok módjára nemigen értették, miért a gürc, miért akarjuk „valamire vinni”. Ám ők és a többi szomszédok még csak hagyján; azok, akik kivált megorroltak rezidenciánkért (többnyire látatlanban) – azok a magyarok voltak; barátaink.

– Ejha! Tyűha! Valóságos palotában laktok! – kiáltott fel Szász Béla, amikor először meglátogatott; mi sem állt távolabb a valóságtól, ám ő ezt a maszlagot a „palotámról” elmesélte fűnek-fának, s ezt nem is bocsátom meg neki, amíg él. (Igazában még ő se látta, amikor elhírelte rólam, hogy épp felkapaszkodóban volnék az uborkafára, csupán hallomásból, elképzelései alapján költötte „palotalakó” rossz híremet.) A hír elterjedt, már főnökeim is faggatni kezdtek felőle a rádiónál, irodalmár baráti körökben pedig emelgetni kezdte sziszegő fejét a lélek áspisa – az irigység. Nincs irigyebb a lustánál; annál, aki különmunkát nem vállal, a „stréber” szorgalmat elítéli; az ilyen azzal szórakozik, hogy *lart pour lart* szapul-irigyel. Amikor a küszöbét átléptem és házamra az HONGRIUSCULE táblát felvertem – innen kezdve számítom rossz híremet.

– *Mégis, az első időkben: akkor, amikor szobáról szobára, pincétől a padlásig mintegy „birtokba vetted” – milyen érzés volt?*

– Lorcsikám: nem hittem. Se a szememnek, se a szerencsémnek. Az érzést már elírta előlem François Nourissier MAÎTRE DE MAISON című pompás regényében, ami pontosan erről szól. Arról, hogy a boldogság micsoda „megrázóködtatása” egy család életében, amikor birtokba veszi tornyos rezidenciáját, ketten tízfele szaladnak benne, kitakarítják pincerekeszeit, körülmásszák padlászugolyait. A padlás számunkra is tartogatott egy-két meglepetést: ilyen-olyan padot-szuszékot, ülőbútort, ami kapóra jött, no meg két képet, pompásan keretezve; az egyik az *etoni* kollégium 800 éves gót templomáról, amit Canaletto festett, annak a múlt század végi olajnyomat-reprója arany keretben (megnézheted az ebédülőben), a másik a *strassburgi* székesegyház

interieur-jéről az a méteres *beliogravure* fekete ében keretben (ott lóg a hálóm feketemárvány kandallója fölött).

Minden szépen kiforogta magát, adósságaimat rendeztem, a hitelintézetől új kölcsönt vettem fel és éjt-nap (rádióadás közben is) a bővítésen jártattam az eszem; azon, hogy hogyan lehetne kis pénzből minél nagyobb, látványos-lakályosat építeni. A térmániás, aki a rajztáblán beleesik a saját csapdájába. Két éven át ez a bővítés volt a rögeszménk, ha nem terveztem meg kétszáz változatát, akkor egyet se. Pontosan írja le Nourissier ezt a megszállottságot ház-regényében. Mondanom sem kell, amikor „zene-termemnek” híre ment az emigrációban, jó magyari népemmel végképp elrontottam a dolgomat. Az ukrán csak a falatot nézi ki a szádból, de a magyar mozgósítja az Alvilágot, a lemurokat, az erünniszeket, Alekto fúriát és boszorkányaink kalaptűvel szurkálják képmásodat. Igaz, akadtak mások is, akik ácsingóztak volna házamra: a szomszédos kollégiumban tanító jezsuita páterek, akik közül sokkal összeemelegedtem; befűjtak főnökeiknél – pompás háromhajós gót temploma körül épp terjeszkedni szeretett volna a rend – és háromtagú küldöttségük el is következett hozzám. Ha azt láttad volna, hogy szaladoztak a házban szanaszerte s látva, hogy a kerti terem milyen alkalmas volna kápolnának, már rendelkeztek is:

– Ide az orgonát! Ide az oltárt!

Ígértek fűt-fát, más házat másutt, nagyösszegű kárpótlást; de én maga voltam a hajthatatlan mosoly. A „nem”. Az ír vállalkozó kilopta a szemem, elszajrézott 3 m² márványlapot (még a házzal járt), a műtárgyszámba menő, viktoriánus, kovácsoltvas cirádás kerti hengert, a szigetelőnemezt bálaszámra – de csak nevettem rajta és legyintettem. A fülemüle

„nekem füttyölt”. S miközben madarat lehetett volna fogatni velem, összeszorítottam a fogam s ha vérfagyasztó-komolyan beléptem a dolgozómba, hát mintha kicseréltek volna. Hátat fordítottam mindennek és más ember voltam. A mesterember, aki műhelyébe lép. Írtam, egyre kevésbé „fióknak”, s hogy mit, azt sem kell majd harapófogóval kiszedned belőlem, bár tudod, mennyire feszélyez az olvasó előtt ismeretlen művekről szóló beszámoló idétlensége, meg hogy a magunk kedvező színben való feltüntetése – az ilyen prospektus-ízű mini-szinopszisok mennyire kedvem ellenére valók. De hajazod-e már, miért vezettelek az orrodnál fogva idáig: hogy miért mondom el mindezeket a házamról, holott elmondhatnám minden más, kívánatos rezidenciáról: sejtet-e? Nézz körül! Mit látsz?

– *Mit látnék?! Ablakot. Falakat.*

– No látod! *Falakat.* Szeretném egyfelől dicséretét zengni ezeknek a falaknak és másfelől meg – elmarasztalni az „édes otthont”, a „szerelmetes hajlékot”, amit a balga ember magáénak mond. Dicsérni a falaknak amaz *okkult kvalitását*, hogy velünk írókkal ilyen baromi türelmesek s nekik édesmindegy. Hogy az egyik emberbogár bennük, falak és földemek közönyös dobozában a szentekről ír eulogiumot, a katolikus anyaszentegyház alapjait szilárdítja pápa-áldotta cementinjekciókkal és szent hitével ügynököl – a másik emberbogár pedig a szkeptikus filozófus hangvételel a Tanácstalanság Privilegiumáról írja tele az árku spa-pírt vagy rókaravasz opusz magnumában a Teremtett Világ lelkeszégények-számára-festett története helyett annak egy ájtatos-félelmetes másmilyen változatát vetíti előnkbe (ahogy az eddig soha meg nem kérdezett Másik Fél, kiragyogásában a feketeségből, elmondja), ez, barátom, a falaknak

édesmindegy; a szobának, ahol érvelünk-ágálunk, jobbra-balra csűrjük a szót, ez a szó – öregmindegy, *olezán*c. És elmarasztalni – szívszorongva elmarasztalni a tetszetős téglarakást, amelyet meglakva magunkénak becézünk és szemünket rajta legeltetvést éldelegve magunkénak mondjuk. Pedig-pedig... Hatan hitegettük vele magunkat – mert már jó száz éve áll – hogy pincétől a padlásig, járható csatornáival és cserepes tarajával szőröstül-bőröstül a „miénk”, holott csak ideigvaló meglakói voltunk s sokkal inkább voltunk mi az *övéi*; a falaké; a házá, amelyen hatodmagunkkal, árnyékok, épp-csak-hogy átsuhantunk: míg éltünk, bennejáró – haló porunkban meg mint faljáró kísértetek.

Jut eszembe – nemcsak a jezsuita atyák szerették volna megkaparintani a házamat (de mert hogy nem sikerült, kénytelenek voltak ízetlen-modern stílusú, kétemeletes plébániát építtetni templomuk mögött) – más is pályázott rá, egy angol úr, aki többször látta, elmenet (és számomra ismeretlen, érzelmi okból – mert soha nem árulta el:) gusztust kapott rá és megkönyékezett. Először ügyvédjével ráíratott és szép összeget ígért, ha máshová kotródom; majd arannyal megnyomott, kilencágú, koronás levélben is megkeresett és kereste a találkozást. Össze is ültünk egy napos vasárnap délelőtt, a hegyen, amikor a homokos útra kivonuló úrlovasok menete, lovak és lovaglónadrágban pompázó popsik tükröződnek a kirakatokban és a „*Wimbledon village*” főutcáján sorakozó kujvásboltok, az odakínált, apró, csecsenél-csecsebb becsék és más méregdrágaságok közt élvezet végigsétálni; ő, „vevő”, a „Kutya-Róka” (DOG AND FOX) szálló bárjában már várt. Nagypecsétgyűrűs, deresedő, hajlottkorú úriember volt, akcentusáról, ruházatáról lerítt az angol hétszilvafás nagypolgár és menta-

litása mérföldekre volt az enyémtől; az emocionális gombócot (hogy tán első szívszerelme, akiért fiatalon lángadozott, ott lakott) nem árulta el, de hogy kivált kertemre fáj a foga, azt illusztrálta is: magával hozta dobbermanjait – hogy azok mennyivel szabadabban szaladgálhatnának abban a nagy kertben, mint az övében! – és a mellettünk üldögélő kutyaóriások valóban félelmetesek voltak. Odamódosította, hogy házcserét ajánlott, tetemes fájdalomdíj lefizetésével a kis kertért s ajánlatát utolsó levelében még feljebb is srófolta. Hűvös fejbiccentéssel váltunk el, a szálát elvágtam és dobbermanjai kertemnek a színét sem látták; de a történetek elgondolkoztattak, s ebből csapódott ki az a vers, amit... mit is mondok: volt ennek előzmény-verse is s annak vastagabb a csattanója (*Ember és fa* címmel olvasható a *Hajszálbíd* 201-ik oldalán) – e prózavers parabola a Gazdag Emberről, aki, felfuvalkodottságában egy 2000 éves óriás eukaliptusz-fa „tulajdonosának” képzei magát; a faóriás ott áll a kertje végén, két évezred történelmének tanúja gyanánt, míg ez a kérészéletű emberféreg a maga hatvan évével a „Gazdájának” képzei magát s minden kertjében, az eukaliptusz is az ő „jóságá”... Nos, ennek az 1962-ben íródott versnek a távoli párdarabja a *Lakáscsere* című:

uram – vettem szíves sorait
 hogy örömet házat cserélne
 költséget fedez lebonyolít
 s letétbe teszi a pénz felét
 mert házamat magának kinézte

nos lelakhatólag amennyi még
az én életemből hátra van
fészkem bár önnek tetszenék
nincs költöző időm és ezért
a csere részemről tárgytalan

mit tulajdonomnak hittem no lám
ma már tudom az csak bérlemény
hiába címerpajzsom a falán:
a lejárát végső hajnalán
szívós meglakásra nincs remény

most száz éves – háznál java kor –
elálldogál még két századig
de értem orvos nem szavatol
s a szorongás a szívemig hatol:
éldegélnék de belefáradok

én: a bérlemény! ő: a bérlő!
kémények dúcok mesterfalak
engem birtokolt a fehérlő
termekben és a kincset érő
telken – megtűr a tető alatt

belaktam – adtam a várurat
falat fúrtam másztam eresztét
rámszállott a dölyfös kábulat
s rajtam hogy oromzat mint mulat
nem láttam – közel a vereség

szaláiból hol elkoptatott
 szekerem rúdja kifele áll
 ott int már sarkigtárja a kaput
 s gunyoros-tölgyfából-faragott
 mosollyal: ide-kondoleál

– *Képzelem, mekkora változás volt életemben, amikor a Temze északi partjáról a délire – Hampsteadből Wimbledonba költöztetek! . . .*

– Lorcsikám: második emigráció volt. Nemcsak észak-londoni magyar barátainkat veszítettük el, de *hampsteadi* angol ismerőseinket is elvesztettük; e barátságok elsorvadtak, megölte őket a távolság. Bemondani magad s átkövetkezni? Egésznapos kirándulás. De új barátságok szövődtek, érdekes emberek, figyelemre méltó elmék akadtak horgomra – mint az a filozófus is a szomszéd utcában, aki (a *Croydon*-ban lakó és immár nyolcvanéves) Sir Karl Popper köréhez tartozik, hogy jezsuita paptanár cimboráimról ne is beszéljek (az egyik a napokban halt meg s mint a színész, akit a színpadon, ágálás közben ér – őt a szószéken érte a szívszélhűdés, a mentők onnan vitték el). Világlátott cimborá az a fiatal pályakezdő író is, aki 8 évig élt Tokióban és japán feleséggel tért meg – így hát egy nippológus is van baráti körömben: poliglott (francia–olasz–spanyol), igen beszédes és született *causeur*. A környéket is feltártuk-bejártuk sokszor s már az is hozzánk nőtt, a *Hampsted Heath*nél kétszerte nagyobb *Wimbledon Common*, roppant mezőerdő zöldterület tucatnyi tóval – az egyik a beleölt gazdag szépasszonyról híres, a másik szárcsáiról-vadkacsáiról, a harmadik távirányításos hajómodell-versenyeiről s ezt annyira körbeállják a modellező-buzik, hogy alig lehet a

partjára rákerülni, a negyedik vízililiomairól. A legközepén a szélmalom műemlékvédelmet élvez, de a környék olyan elhagyatott, hogy kávézóját senki sem kultiválja, s aki átsietőt a sötétedés ott talál, azt megkopasztják-megerősszakolják a drogos vetkőztetők. Délről, a kastélyszálló mögött, hatalmas horpadásban a botanikus kert rhododendronjaiba beleszédülsz, annyi van, de ha a kerítésein túlra merészkedel, a golfpálya mögött vad vidék következik, vízmosások, ormótlan sziklavonulatok és elhagyatottság. Sűrű erdő, ahol teremtett lelket nem találsz, de ha ismered a jelzéseket, belekeveredhetsz „Caesar Táborába”: *Caesar's Camp* – így keresztelték el (másfél évezredes kegyes megtévedéssel) azt a 4–500 éves romot, amelynek már csak félköríves grottói állnak, széles alapfalait befutotta a repkény. Gyakorta kerestem fel ezt az enyhelyet (így mondták volna Kazinczy és kortársai), ahol a védettség és kiszolgáltatottság különös elegye fogadja az embert, s ha megkeresi a maga vándorkövet, hogy rajta elüldögéljen, akkor sem menekül az elől, amit a bőrszákjában hordoz. Hol úgy volt, hogy derűs-elégedett mérleget készítettem életemről, hol magamfeledten színdarabjaimat jeleneteztem-memorizáltam a vándorkövön; hol a zseb-diktafonnal a tenyeremben, annak a mikrofonjába sugdostam a verset, ahogy ihletem orsójáról legombolyodott, hol meg – mert volt úgy is, nem is kerestem a meghitt-megszokott követ. Csak másztam romfalait, jártam gödreit, hol felbuktam, hol lecsúsztam a vízmosás sarába és a szakadó esővel, bőrig-ázással mit sem törődve, mert senki meg nem láthatott, ott bögtem-zokogtam összemaszatolt, sáros-fekete gorilla-képpel s apasztottam kisírhatatlan sírgörcsömet, ott próbáltam sorokba szedni vers-edényébe-

tölthetetlen-kidalolhatóan fájdalmát a gyásznak, mely halált hogy visszacsinálni nem lehet, sínylem amíg élek.

Napokat bolyongtam „Caesar Tábora” körül az öregedő szívében, a felhőszakadásnak nekidülleszkedve és csapzott arcomat, vezeklésül, a verdeső esőnek odatárva . . . Ha igaz, e nagy számvetésen és számadatolásban még eljutunk odáig, bár igen félek, hogy idegekkel nehezen bírom. De mondd meg te magad, barátom, nem úgy van-e. Hogy az ádámivadék vigasza, nagy-erős támasza, leghathatósabb fortifikatívuma ebben a bűdös életben: a jövő iránti veleszületett vaksága . . . Ha ez nem volna, nem tudná elviselni, ami következik. Telibetalált T. S. Eliot az *East Coker*-ben ezzel az ezoterikus igazsággal – hogy az ember nincs felkészülve a valóságra – *Human kind / cannot bear too much reality* . . .